

**ПРО ПЕРСПЕКТИВИ І НЕБЕЗПЕКИ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ
ІСТОРІЇ. МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ «ІСТОРИЧНОГО
МАНІФЕСТУ» ДЕВІДА АРМІТЕДЖА І ДЖО ГУЛДІ**

Книжка «The History Manifesto» [1], авторства професора Гарвардського університету Девіда Армідеджа і професорки Університету Браун Джо Гулді є амбітною спробою діагностувати симптоми кризи сучасної історіографії і запропонувати шляхи її подолання.

Втім, це далеко не перша книжка присвячена проблематиці кризи і мети історії, що з'явилась в останні роки. Можна згадати, наприклад, монографії Джона Тоша «Why History Matters» (2008) [7], Йорми Калели «Making History: Historian and Uses of the Past» (2011) [4] чи зовсім недавню працю Лін Гант «Writing History in the Global Era» (2014) [3]. У цей же ряд лягають книжки, присвячені кризі і меті університетів і гуманітаристики, які у більшості випадків торкаються і питання історії. Як приклади, згадаю тут лише дві позиції: британського інтелектуального історика Стефана Колліні «What Are Universities For?» (2012) [2] і американського філософа Марти Ньюсбаум «Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities?» (2010) [5]. Якщо подібні праці у 80–90-ті рр. минулого століття коріння кризи шукали в епістемологічних чи методологічних чинниках, автори останніх років, включно з Армідеджем і Гулді вихід з кризи бачать передусім у пересмисленні мети і суспільної відповідальності історії. З усіх книжок, що я їх згадав раніше (принаймні тих, що присвячені безпосередньо історії), «The History Manifesto» є найбільш амбітною і безапеляційною у своїх діагнозах і рецептах. Водночас, вона викликає у мене найбільше запитань і сумнівів.

Якщо говорити загально, то я вважаю, що книжка Армідеджа і Гулді є важливим голосом в дискусії щодо кризи і мети історії, вона вказує на один з аспектів цієї кризи (що його автори, на мою думку, помилково, вважають центральним) і пропонують одну з можливих стратегій розвитку історіографії і її подолання (який знову ж таки, автори, на мою думку, не виправдано абсолютизують). Поза діагнозом, найбільш проблематичною частиною книжки, як видається, є спроба нової концептуалізації суспільної ролі історії як оновленої версії «вчительки життя». Тут автори надмірно абсолютизують інструментальну функцію історичного знання, що підважує пізнавальну роль і функцію історії як академічної, університетської дисципліни.

Отже, спочатку про діагноз. На думку авторів, криза історії починається у 1970-х роках з поступом професіоналізації історіографії, її фрагментацією і поширенням мікроісторичних досліджень. Втім, головним чинником кризи стало саме домінування короткотермінового мислення, коли разом зі своїми

хронологічними рамками історики звузили і діапазон своїх питань і таким чином втратили контакт з ширшою непрофесійною публікою [1, с. 1–8].

На мою думку, Армідедж і Гулді слушно вказують на один з аспектів цієї кризи – поширення короткотермінового мислення, на який раніше звертали недостатньо уваги. Втім, я не схильний вважати, що саме цей чинник був головним. Значно переконливішим видається традиційне пояснення, що криза мала передусім епістемологічний характер і була пов'язана з впливом культурних теорій та постмодернізму і розпадом ідеї пізнаваної глобальної історії як в її марксистській, так і в вігівській, тобто ліберальній інтерпретації. Віра в те, що існує єдина пізнавана історія і кожен історик вносить маленьку цеглинку у її дослідження була підірвана. Натомість, утвердився інший погляд – що існує багато різних історій і ключову роль відіграє позиція і перспектива історика. Тобто йшлося про локалізованість (*situatedness*) і частковість (*partiality*) історичного знання [6, с. 7–8]. Фрагментація і відмова від великих наративів і, відповідно, історії довгого тривання була одним з наслідків цих епістемологічних змін, а не навпаки.

Я погоджуюсь з авторами, що все це заохочувало ізоляціоністські тенденції в історіописанні, тобто все більше істориків писало винятково для академічної публіки (з другого боку, часто недооцінюється драматичне розширення цієї академічної публіки в останні десятиріччя ХХ століття). Водночас, Армідедж і Гулді схильні ігнорувати тенденції, які не вписуються в їхню картину відходу істориків до вежі зі слонової кістки у 1970–1990-ті роки. Вони ще коротко згадують суспільно ангажовану нову соціальну історію, але зовсім оминають такі напрямки як усна і публічна історії, які якраз в цей період починають творити історичне знання орієнтоване на широку публіку і часто у співпраці з нею (і це, у більшості випадків не було пов'язано з політичною інструменталізацією).

Твердження авторів, що великі ідеї і великі панорами (*big ideas і big pictures*) вимагають обов'язково довготривалої перспективи також не можна прийняти без застережень [1, с. 88–116]. Я погоджуюсь, що між цими двома речами є кореляція, але цей зв'язок не є обов'язковим і вже точно для того, щоб говорити про великі ідеї не обов'язково мати монографію, в якій хронологічні рамки будуть охоплювати кілька сотень чи кілька тисяч років. Важливим недоліком є те, що автори не розрізняють наукові дослідження і публічно-інтелектуальну активність. Використання цієї перспективи дозволило б побачити значно складнішу картину. Наприклад, знаний американський історик Тоні Джадт здавалось би ідеально пасує до тези Армідеджа і Гулді. Хронологічні рамки більшості його праць, написаних у 1970 – на початку 2000-х років, охоплювали 20-50 років. Можна сперечатись, чи там не йшлося про великі ідеї. Але вже напевно не буде жодних сумнівів, що про великі ідеї і активне ангажування з актуальними суспільними пробле-

мами і викликами йшлося в численних есеях, які він писав як публічний інтелектуал для "The New York Review of Books" та інших періодичних видань.

Тепер про рецепти виходу з кризи. Я абсолютно погоджуюсь з авторами, що історики мають ставати відкритішими до неакадемічної публіки і своїми науковими чи публічно-інтелектуальними текстами долучатись до дискусій над тими питаннями і викликами, що турбують сучасне суспільство. Поза сумнівом, діджиталізація і поява масових цифрових джерел (*big data*), дають нові можливості для історіописання, які слід використовувати. Я, втім, не поділяю надмірного оптимізму і захоплення авторів з приводу *big data* та їхнього переконання, що ці джерела мають радикально змінити університети і історичні факультети чи кафедри. Масові цифрові джерела і їхній аналіз за допомогою кількісних методів і сучасних комп'ютерних програм можуть мати важливе значення у певних ділянках, як-от, економічна історія, історія клімату чи історична демографія, натомість в багатьох інших, зокрема, в рідній для Армітеджа інтелектуальній історії, їхня роль завжди залишатиметься допоміжною. Будь-який кількісний аналіз тут завжди має доповнюватись ретельним якісним, і тому я на разі не бачу як масові цифрові джерела можуть радикально змінити історичну дисципліну. Варто пам'ятати про повчальний приклад кліометрії 70-х рр. минулого століття. Деяким її прибічникам тоді також здавалось, що кількісний аналіз масових джерел і використання комп'ютерних технологій назавжди змінять обличчя історії. І хто зараз практикує кліометрію?

І останнє. Однією з центральних тез книжки є заклик повернутись до передпрофесійного ідеалу історії як «вчительки життя», яка через активну участь в актуальних суспільних дискусіях і вплив на формування політик національних урядів і міжнародних інституцій дозволяє орієнтуватись в сучасності і будувати краще «публічне майбутнє», як це формулюють автори [1, с. 13, 37]. Я б радо підписався під цими словами, якби не одне але... Ця теза немає необхідного продовження чи застережень. Я б це сформулював так, історія має грати активнішу роль як орієнтир в сучасності і провідник до майбутнього, але центральною чи принаймні важливою її функцію залишається пізнання минулого і, зокрема, тих аспектів минулого, які самі історики вважають важливими і які не обов'язково є актуальними з точки зору проблем і викликів сучасного суспільства. Тут історія як наукова і академічна дисципліна виконує одну з центральних функцій університету, який «обслуговуючи інші практичні потреби водночас надає сприятливе середовище для потреби людського розуму шукати якнайповнішого розуміння» [2, с. 27]. На жаль, подібних застережень мені в книжці відшукати не вдалось і я прочитав «History Manifesto» як безапеляційний заклик до інструменталізації історії.

І саме тут, на мою думку, прихована головна проблема книжки. Автори стали жертвами дискурсу кризи, який вони намагались подолати, але

не змогли. Як показують сучасні дослідники університетів і гуманітаристики, зокрема, Стефан Колліні і Марта Нюссбаум, дискурс кризи довкола гуманітаристики, пов'язаний не так з тим, що відбувається всередині гуманітарних дисциплін, як із спробами урядів накинати на університети все більш комерційний порядок денний. Тобто, ваша корисність і те, скільки ви отримуете фінансування, визначається вашим внеском у зростання національного ВВП. Зрозуміло, що історія й інші гуманітарні дисципліни мають проблеми з таким підходом. Але, якщо ми переконані що гуманітаристика і університети загалом пропонують певну важливу суспільну мету поза накопиченням багатства, ми маємо шукати аналітичну мову для її артикуляції, а не намагатись грати за тими правилами, що нам накидають і пробувати довести, що і ми також можемо збільшити ВВП. У цій грі ми все одно програємо таким дисциплінам як економіка чи IT. Говорячи словами Стефана Колліні, ми маємо показати, що не людське розуміння треба цінувати, бо воно дозволяє збільшувати добробут, а добробут є важливим, оскільки він дозволяє просувати людське розуміння [2, с. 86–114].

У маніфесті Армтеджа і Гудді мені дуже бракує визнання важливості цієї неінструментальної ролі історії і гуманітаристики. Подолання кризи можливе лише за умови її правильного діагностування.

1. *David Armitage, Jo Guldi. The History Manifesto. – Cambridge, 2014.*
2. *Stefan Collini. What Are Universities For? – London ; New York, 2012.*
3. *Lynn Hunt. Writing History in the Global Era. New York. – London, 2014.*
4. *Jorma Kalela. Making History: Historians and Uses of the Past. – Basingstoke, 2012.*
5. *Martha C. Nussbaum. Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities. – Princeton, 2010.*
6. *Ann Rigney. Introduction: Values, Responsibilities, History // Historians and Social Values / ed. by Joep Leersen and Ann Rigney. – Amsterdam, 2000.*
7. *John Tosh. Why History Matters. – Basingstoke, 2008.*

В. Склокін